

El mirandés nel conxuntu del dominiu llingüísticu ástur

XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS

Quixera, de mano, dar les gracias a les persones que fexeron los posibles porque l'Academia de la Llingua Asturiana, pel so Presidente¹, pudiere inxerise nestes xornaes sol mirandés. Ye un honor y ye, al empar, una obligación tener una llarga visión de les coses los que lluchamos pol afitamientu de la llingua asturiana. Arrexuntamos asina non sólo los aspectos que cinquen al estrictu territoriu alministrativu del Principáu d'Asturies sinón a tolos que se venecen nel vieyu dominiu llingüísticu *astur* o *ástur* onde'l mirandés ye una pieza perestimable y una xoya de fondu interés llingüísticu y humanu. Ello faise

---

¹ Esti trabayu foi presentáu nel Coloqui Internaciona *Estudos mirandeses: balanço e orientações. Homenagem a António Maria Mourinho*, organizáu pola Universidá de Porto y celebráu na Facultá de Lletres, respondiendo al brinde que se fexo a l'Academia de la Llingua Asturiana pa inxerise nél y diendo en representación de la mesma'l Dr. García Arias, daquella Presidente de la institución. Asoleyóse n'*Actas do Colóquio internacional: Porto, 26 e 27 de Março de 1999*. Porto, Granito Editores e Livreiros: 69-76. [ALLA].

entá más necesario si agüeyamos esi conxuntu européu u mos inxertamos y nel qu'habremos amestar los nuestos procuros y esmoliciones. Poro, si se me dexa, prestaríame dixebrar la mio comunicación en dos estayes destremaes. La primera d'elles fadría una referencia al pasáu inmediatu onde mirandés y asturianu siguen dellos pasos asemeyaos pol llogru de la reconocencia de la so entidá llingüística. Na segunda de les faces fixaríame naquelles perspeutives que'l futuru mos abre a asturianos y mirandeses por si dalguna xuntanza estratéxica ye posible pa meyor encontrar un mañana más afalagador.

ASTURIANU Y MIRANDÉS NEL PASÁU

Pa la mio esposición camiento que podría facer tres cortes nel tiempu y que, por alzo, podríen allugase al entamar, mediar y pesllase'l sieglu xx. Tres momentos hestóricos escoyíos, si se quier, pol pruyimientu personal pero que nun dexen de tener el so

aquel sofitáu en tres fechos que xunen mirandés y asturianu paez qu'axuntaos pol mesmu puxu de la historia.

1. El primer fechu apúrremoslu'l surdimientu de los estudios filolóxicos que fan que se reconozca esplicitamente nel mapa llingüísticu románicu la personalidá del asturianu y del mirandés. Leite de Vasconcelos merez, ensin dubia, tola reconocencia de la parte de nueso non porque llograre acertar en toles propuestes feches nin en toles idees asoleyaes sinón por ser a dixebrar nel so momentu un espaciu llingüísticu específicu, que nun dicía dafechu nin col portugués nin col castellán. Talmente como daquella taben los estudios dialectales nun tien un res de raro qu'a Leite-y resultare perdifícil perencaxar los datos qu'alcontraba en Miranda. N'efeutu, los sos encontros inmediatos dáben-y los autores como Morel-Fatio o Gessner que, a la gueta de la llingua medieval, nun yeren pa dibuxar un cuadru afayadizu del dominiu. Tampoco nun diba ufiertá-y lu l'autor del vocabulariu del Bierzo occidental qu'arrecoyía elementos qu'enllazaben col gallegu. Lloñe-y quedaben, d'otru llau, les informaciones sol asturianu que namás-y apurríen, a xulgar peles sos referencies bibliográfiques, dos homes de valir investigador en forma destremáu, Apolinar Rato y Braulio Vigón, autores de dos vocabularios del asturianu central. Lo que meyor encontraría a Leite nel bon pescanciar los fechos se-dría la semeyanza coles fasteres más occidentales del dominiu anque poco trabayao diba alcontrar en Lleón. Si pelo menos estrincare dafechu los datos que Munthe arrecoyía na fastera asturiano-occidental en 1887, podría resulta-y de fondu interés, pero

ye perposible que, anque Leite cita a Munthe, nun llegare a saborgar les sos informaciones que, daquella, namás podríen lleese... en suecu.

A Leite de Vasconcelos faltáben-y más datos dialectales pa un bon allugamientu del mirandés. A la gueta d'ellos andaba otru bon llingüista, l'asturianu Ramón Menéndez Pidal que, daqué esperiméntau na descripción del dialeutu de L.lena, axuntaba daquella los que llueu asoleyaría, en 1906, nun nombráu trabayu *El dialecto leonés*. Nel nueu contestu allumáu por Pidal cuadraba perbién el mirandés ensin les duldes que podríen facer taramiellar a Leite. Yera l'entamu'l sieglu, y el mirandés y l'asturianu, o si se quier, el dominiu llingüísticu asturiano-lleonés algamaba la reconocencia xeneral de la mano de dos de les figures cimeres de la filoloxía peninsular.

2. El segundu fechu nel que quixere posame así-tiase mediu sieglu dempués, cuando los estudios dialectales na Península empicipien a dir per un camín de necesariu anovamientu. Refiérome al fechu de que naquel entós lleguen a delles universidaes les corrientes estructuralistes que, sofitándose nes enseñances de Saussure, llegaren al tarrén dialectal dando nicios de la so virtualidá. Amosábalo asina en 1956 André Martinet al describir la fala francoprovenzal d'Hauteville². El so modelu tuvo presente en Portugal cuando Herculano de Carvalho igua la so

---

² MARTINET, A. (1956): *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville*. Genève. [Ye refundición d'un trabayu asoleyáu en *RLR* 15 (1939), apaeciu en 1945. Cf. CATALÁN, D. (1974): *Lingüística ibero-romance. Crítica retrospectiva*. Madrid, Gredos: 309].

tesis *Fonología Mirandesa* asoleyáu'l tomu primeru en 1958. Daquella tamién, anque daqué más serondo, n'Uviéu aplicaríase'l mesmu métodu na descripción de la fala de Bimenes, l'entamu d'una riestra de trabayos estructurales aplicaos al asturianu. Otra vuelta mirandés y asturianu apaecen xoncíos como puntu de referencia necesariu nos estudios dialectales en Portugal y España

3. El tercer finxu, nel que quixere fixar la comparanza d'esta hestoria esterna que güei alvertimos, allúgase nes dos caberes décadas vivies por toos. Nelles, mirandés y asturianu, de nueu cuasimente ensin saber ún d'otru pero llevaos del mesmu puxu de la hestoria, llucharon, lluchen, por dar cuenta de la so existencia y del so aliendu. Mirandés y asturianu fexeron ver qu'entá aliten magar el puxu asimilista, respectivamente, del portugués y castellán y magar les fuerces sociales que toa situación sociolingüística, diglósica y adversa, xenera a la escontra. Mirandés y asturianu llograron, caún pel so llau, facer posible la so escolarización, trabayaron por una presencia pública más notable y por una escritura moderna. Como niciu cimeru d'esti procesu asistimos l'otru añu a la meyor de les reconocencies del mirandés al facelu cooficial l'Assembleia da República Portuguesa; del llau asturianu, anque la oficialidá del idioma a tolos efeutos entá nun s'algamó, sí lu reconoz l'Estatutu d'Autonomía, el testu llegal de más calter del Principáu d'Asturies.

ASTURIANU Y MIRANDÉS NEL FUTURU INMEDIATU

Nes mios pallabres sedrá fácil alvertir que privilexo aquellos aspeutos que fan referencia a la xuntura

lingüística de dos territorios alloñaos na xeografía, con una hestoria moderna tamién dixebrada y con bayura d'elementos que, a poco que xurgáramos, sedrén bona xida pa los que busquen destremación. De toes maneres, nun desfaigamos lo fecho pol tiempu nin frayemos la xuntura qu'otros estudiosos del pasáu, de xuru menos prexuciosos que nós nel presente, mos ufiertaron. Lo que güei seyamos a facer, si ye que daqué queremos facer al empar asturianos y mirandeses, ha ser frutu de la oxetividá con que miremos los datos y del más esfrecíu y posáu de los análisis. Les mios referencies, que son les mesmes que les vuses, empobíneme d'esta traza y han tar, con toa seguranza, averaes a les de los presentes:

1. Les fales d'Asturies y Miranda, xunto a otres de Lleón y Zamora, aseméyense, hestóricamente pero tamién entá güei, en toa una llarga riestra de trazos que fexeron posible a los grandes estudiosos de la filoloxía hispánica teneles por conformadores d'ún de los dominios lingüísticos peninsulares, destremáu del gallego-portugués, castellán, aragonés y catalán.

2. Esi dominiu lingüísticu conocíu como asturianu, leonés o asturiano-leonés (según les preferencies o gustos terminolóxicos) ufierta la particularidá de representar el continuador del llatín evolucionáu llibremente ente los ástures, pueblu prehistóricu perconoció de los romanos, asitiáu ente'l Dueru y el mar, con llendes que s'espardíen, amás de pela mayor parte de l'Asturies de güei, al oriente per cuasi tola provincia de Lleón y, al occidente, per parte de les provincia d'Ourense y pela llinia sur-oriental de Lugo. Esi dominiu lingüísticu, recortáu en delles de les primitives tierres ástures, podríamos denomalu

con toa propiedá, si asina cuaya, *dominiu llingüísticu ástur*, empregando'l términu más neutru *ástur* que, llibre de referencies llingüístiques prehestóriques, refuga la identificación con una única comunidad política de les güei existentes y pue aplicase cola mesma xusteza a los asturianos, lleoneses y mirandeses, toos ellos asitiaos nes tierres que los ástures poblaron.

3. Nel dominiu llingüísticu ástur surdirá una estructura política medieval aniciada nel Reinu d' Asturias, llueu de Lleón, que según avanzó nes sos conquistes esparidióse, xunto col idioma faláu y col modelu escritu emprendíu, baxo'l Dueru per una gran fastera que, grosso modo, enanchábase ente la Vía de la Plata y la llinia que dixebraba Portugal de Zamora, Salamanca y Extremadura.

4. Desaniciáu'l poder políticu del reinu asturiano-lleonés, inxertu ésti na so mayor parte na dinámica política, alministrativa, cultural y llingüística castellana, les tierres del dominiu llingüísticu ástur escaecieron la so vieya entidá y, ensin afondar na igua d'un estándar común, dexaron el país n'abertal dando llugar, con más o menos fondura, a la castellанизación o portuguesización del vieyu idioma. Abríase asina'l camín al conceutu castellanista que Menéndez Pidal conseña en 1906 (1962:14) al ver cómo, a la escontra de los asturianos que consideren el bable como propiu, “un zamorano o un salmantino creerá que el habla vulgar de su tierra es castellano, a veces mal hablado, sin pensar que en ella haya restos de un dialecto de origen y desarrollo diversos del castellano”.

5. El puxu del castellán y del portugués non sólo dialectalizaron la fala de les tierres del dominiu ástur sinón que, en muchos casos, desaniciáronla y sustuyéronla en peramplies fasteres lleoneses y zamoranes (ensin falar d'otres más al sur) asina como n'otres na rodiada de la Tierra de Miranda. Quier ello dicir que güei, sincrónicamente y a efeutos metodolóxicos, faise necesario separar el dominiu hestóricu ástur de les tierres ástures castellanizaes o portuguesizaes.

6. Asina por dominiu llingüísticu ástur podríamos entender:

a) *Lato sensu* les manifestaciones llingüístiques autóctones de les tierres estrictamente ástures; les manifestaciones llingüístiques continuadores del romance ástur llevaes a tierres non ástures; los restos llingüísticos identificables col vieyu dominiu anque aliten en tierres castellanizaes o portuguesizaes.

b) *Stricto sensu* les manifestaciones llingüístiques autóctones continuadores del vieyu romance ástur nun importa en qué variantes.

7. Falar asina académicamente de dominiu llingüísticu ástur nin camuda la realidá llingüística del territoriu nin la de les sos vieyes fasteres d'expansión, nin la conciencia, creencies o actitúes llingüístiques de los falantes. De toes maneres falar asina, académicamente, tien una virtú que ye facer pervivir científicamente la idea real de un vieyu dominiu llingüísticu que munches vegaes ideoloxíes centralistes y uniformistes (quiciabes más españoles que portugueses) nagüen por tapecer. Anque nun fore namás

que por caltener el vieyu recuerdu del nuesu vieyu idioma, asturianos, lleoneses y mirandeses deberíamos trabayar porque la nuesa entidá llingüística nun la sapocen nin la inorancia de los más fatos nin la mala fe de los que, negando evidencies, considérense a sí mesmos los únicos facedores y depositarios de la hestoria.

8. La reconocencia del dominiu llingüísticu ástur ye posible porque anque tracamundiada, a vegaes, la terminoloxía, maltratáu'l tratu igualitariu que merecería y escaecíos otros munchos aspeutos, entá cuenta favoratiblemente con una llarga tradición. Sedría abondo que quixéramos toos seguir falando d'ello p'afitar les posibilidaes del so futuru. Nun falamos por falar, falamos d'un dominiu qu'esistió y como tal pue ufiertar testimonios a esgaya de la so existencia; y falamos non sólo del pasáu sinón del presente porque los nuegos rapacinos que s'escolaricen n'asturianu o en mirandés nun son inventu sinón realidá; y la llingua qu'escribimos n'Asturies o en Miranda nun ye un daqué abstracto sinón una realidá de tolos díes; y la llucha pola oficialidá n'Asturies o en Portugal nun foi un ente de razón sinón el naguar d'un pueblu y d'una xente que s'esguedeya pola so cimera ferramienta cultural, la de más calter, l'idioma de güei.

9. Ye posible, entós, que sofitaos nesti encontu tenemos toos nós dispuestos a axuntar fuercies pa facer visible lo que la hestoria caltuvo hasta'l presente. Escurro que, nesi sen, tenemos de facer un trabayu fondu pa llograr ente toos nuevos y cada vez más valoratibles trabayos d'investigación llingüística y sociolingüística del dominiu; hemos facer más fre-

cuentes alcuentros y xornaes d'estudiu que dexen llugar a la conocencia d'idees; hemos proponer centros d'estudiu per tol territoriu y llograr que'l frutu de la investigación se conoza nes llibreríes y biblioteques universitaries. Hemos intercambiar alumnos, dar puxu a trabayos y tesis doctorales. Hemos conocer nós mesmos les publicaciones del dominiu y facer que les revistes especializaes derruempun estayes bibliográfiques específiques algamando un tratu asemeyáu al que tienen otres llingües. Somos nós quien tenemos que nos responsabilizar de que'l dominiu llingüísticu ástur sía una verdadera realidá cultural viva güei pa que se reconozca la verdadera ayalga llingüística hestórica en que s'enconta.

10. Abúltame que ye esto lo qu'agora pue facese y albidro que ye per esti pel camín per onde pue empobinar la nuesa collaboración anguaño. Xulgar que puen alcontrase otres vées nun tien por qué ser fato, pero yo encamentaría que se fora a la gueta de lo xuciosamente posible y responsable. Nun podemos dexar nes manes nin de los utópicos nin de los balagories directrices ensin sofitancia popular. Güei la idea prestosa d'una posible hermandá ástur nel conxuntu d'otros llazos nun pue facemos alendar al marxe de les realidaes texíes y enllazaes a lo llargo'l tiempu y que resulten, pa munchos, queríes y afalagadores. Suañar con una hestoria destremada sedría fadio si torga trabayar coles posibilidaes reales con que güei contamos. Pola mor de la hestoria, que non por culpa de nueso, nel dominiu llingüísticu ástur, d'Asturies a Miranda, nin hai conciencia de falar un mesmu idioma nin hai idea d'amestase nel mesmu pueblu, nin hai recuerdu d'una vieya hestoria nin d'una vieya cultura

compartida. Escaecer esto y facer propuestas al marxe d'esos calces emprimaría a nenyuri. Proponer agora un únicu estándar y un únicu modelu faláu nun s'axusta a lo que'l bon xuiciu aconseya. Sedría llamenable iguar unes memes pautes de recuperación llingüística nunes tierres sociollingüísticamente enforma dixebraes. Nun ye d'esos cuestiones de les que falamos agora porque esos caminos y esos procesos tendrán que s'encarar, si s'encaren, destremadamente en caúna de les comunidaes. De lo que falamos agora, de lo que con dalgún xaciu podemos parllar agora, ye d'afalar una idea de conxuntu tarazada pol pasáu pero viva mentanto xunza'l puxu del vieyu idioma. Lo que trabayemos güei, lo que llevantemos güei sedrá lo que mos dexa seguir axuntándonos.

BIBLIOGRAFÍA

- Actas das 1as Jornadas de Língua e Cultura Mirandesa* (1987): Miranda do Douro.
- ANDRÉS, R. D' (2002): "La llingua asturiana na sociedá" n' *Informe sobre la Llingua Asturiana*. Uviéu, ALLA: 77-104.
- AZEVEDO MAIA, C. DE (1996): "Mirandés" en *Manual de dialectología hispánica*. Barcelona, Ariel: 159-170. [Manuel Alvar, dir].
- BARROS FERREIRA, M. (1995): "O Mirandês e as llinguas do Noroeste peninsular", en *Lletres Asturianas* 57: 7-22.
- BORREGO NIETO, J. (1996): "Leonés" en *Manual de dialectología hispánica*. Barcelona, Ariel: 139-158. [Manuel Alvar, dir.].
- CANO GONZÁLEZ, A. M. (2002): "Evolución llingüística interna del asturiano" n' *Informe sobre la Llingua Asturiana*. Uviéu, ALLA: 27-58.
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (1995): "Las *scriptae* asturianas y leonesas" en *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. II, 2: 618-649. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- (1988): *Introducción a la Gramática Histórica de la Lengua Asturiana y a la caracterización etimológica de su léxico*. Uviéu, Universidad.
- (1992): "Asturiano: Evolución llingüística externa" en *Lexikon der Romanistischen Linguistik* VI, I: 681-693. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- (2002): "Breve reseña sobre la lengua asturiana" n' *Informe sobre la Llingua Asturiana*. Uviéu, ALLA: 15-26.
- GONZÁLEZ RIAÑO, X. A. (2002): "La llingua asturiana nel sistema educativu: presente y perspeutives" n' *Informe sobre la Llingua Asturiana*. Uviéu, ALLA: 105-109.
- HERCULANO DE CARVALHO, J. G. (1958): *Fonologia mirandesa*. Coimbra, Universidad.
- (1984): "Porque se fala dialecto leonês em terra de Miranda?" n' *Estudos linguísticos* I: 71-92.
- LEITE DE VASCONCELLOS, J. (1900-1901): *Estudos de Philologia Mirandesa* I-II. Lisboa, Imprensa Nacional. [Ed. facsimilar, Câmara Municipal de Miranda do Douro 1992-1993. Apresentação e Assistência do Dr. António María Mourinho].
- LINDLEY CINTRA, L. F. (1959): *A linguagem dos foros de castelo Rodrigo, seu confronto com os de Alfaiates, Castelo Bom, Castelo Melhor, Coria, Cáceres e Usagre. Contribuição para o estudo do Leonês do século XIII*. Lisboa, Imprensa Nacional.
- MARTINS, C. (1993): "O desaparecimento do mirandês na cidade de Miranda do Douro: uma leitura dos Estudos de filologia mirandesa de José Leite de Vasconcelos" en *Variación lingüística no espaço, no tempo e na sociedade. Actas do encontro regional da Associação Portuguesa de Linguística*. Miranda do Douro, Colibri.
- (1997): "A vitalidade de línguas minoritárias e atitudes linguísticas: o caso do mirandês" en *Lletres Asturianas* 62: 7-42.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1962): *El dialecto leonés*. Uviéu, IDEA. [1^a ed. 1906; ed. Carmen Bobes].
- MOURA SANTOS, M. J. DE (1967): *Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes*. Coimbra. [Fueyes dixebraes de *Revista Portuguesa de Filologia* XII, XIII, XIV].
- MOURINHO, A. M. (1991): *Terra de Miranda*. Miranda, Câmara Municipal de Miranda do Douro.
- MUNTHE, AKE W:SON (1887: 1987): *Anotaciones sobre el habla popular de una zona del occidente de Asturias*. Universidad d'Uviéu. [Ye la ed. de Berta Pallares n' edición d' Ana María Cano González del testu orixinal suecu *Anteckningar om folkmalet i en trakt af vestra Asturies*. Uppsala, 1887].
- RAMOS CORRADA, M. (2002): "Lliteratura asturiana" n' *Informe sobre la Llingua Asturiana*. Uviéu, ALLA: 69-76.
- RAPOSO, D. A. G. (1987): "Vitalidade, valor e estudo da língua mirandesa" n' *Actas das 1as Jornadas de língua e cultura mirandesa*. Miranda do Douro: 55-60.
- SEGURA DA CRUZ, L.; SARAMAGO, J.; VITORINO, G. (1993): "Os dialectos leoneses em território português: coesão e diversidade" en *Variación lingüística no espaço, no tempo e na sociedade. Actas do encontro regional da Associação Portuguesa de Linguística*. Miranda do Douro, ed. Colibri.
- VERDELHO, T. (1993): "Falares asturo-leoneses em território português" en *Lletres Asturianas* 50: 7-25

TIERRA DE MIRANDA

